

I

De trein uit Chabarovsk naderde Moskou; hij zou daar rond negen uur in de ochtend aankomen. Een jongeman in pyjama krabde zich op het peenharig hoofd en wierp door het raam een blik op de herfstige ochtendschemering. Toen wendde hij zich geeuwend tot de mensen die met handdoeken en zeepdoosjes in het gangpad stonden:

‘Burgers, achter wie ben ik?’

Zij legden hem uit dat er na het heertje met de verfrommelde tube tandpasta en het met krantenpapier beplakte stuk zeep nog een corpulente mevrouw aan de beurt was.

‘Waarom is er maar één washokje open?’ zei de jongeman, ‘we naderen immers het eindpunt, de hoofdstad, en de conducteurs denken alleen aan hun handeltjes, ze hebben geen tijd voor een behoorlijke service aan de passagiers.’

Na een paar minuten verscheen er een dikke vrouw in peignoir, en de jongeman zei tegen haar: ‘Mevrouw, ik ben achter u, ik ga weer naar mijn plaats, dan hoef ik niet in het gangpad rond te lummelen.’

In zijn coupé opende de jongeman zijn oranje koffer en bewonderde zijn bezittingen.

Van zijn coupégenoten lag de ene, die met de brede, opgeblazen nek, te snurken, de tweede, blozend, kaal en jong, ordende de papieren in zijn aktetas, en de derde, een magere grijsaard, zat, het hoofd op de donkerbruine vuisten geleund, uit het raam te kijken.

De jongeman vroeg aan de blozende kale: ‘Bent u klaar met lezen? Dat boek moet in mijn koffer.’

Hij wilde ’s mans aandacht op zijn koffer vestigen: hij had daar kunstzijden hemden, en het *Kort filosofisch woordenboek*, en een zwembroek, en een zonnebril met wit montuur. Langs de rand

lagen, bedekt met een klein formaat streekkrant, grauwe koekjes van eigegebakken, dorpse makelij.

De ander antwoordde: 'Alstublieft, ik heb deze *Eugénie Grandet* vorig jaar in het sanatorium al gelezen.'

'Een werkje van formaat, dat staat vast,' zei de jongeman en legde het boek in zijn koffer.

Onderweg hadden ze preferans gespeeld en bij een hapje en een drankje gepraat over films, grammofoonplaten, vakanties in Sotsji, woninginrichting en de socialistische landbouw, en besproken wie de betere aanvalstechniek had, Spartak of Dynamo... De blozende kale werkte in een provinciestad als inspecteur van de Centrale Vakbondenraad en de peenharige keerde van een vakantie op het boerenland terug naar Moskou, waar hij econoom was bij het Staatsplanbureau van de sovjetrepubliek Rusland.

De derde reiziger, een Siberische bouwopzichter, die nu op het onderste bed lag te snurken, stootte hen af door zijn onbeschaafdheid: hij gebruikte schuttingtaal, boerde na het eten, en toen hij hoorde dat zijn coupégenoot bij de afdeling economische wetenschappen van het Staatsplanbureau werkte, had hij gevraagd: 'Politieke economie, waar gaat dat over, dat de kolchozboeren naar de stad moeten reizen om bij de arbeiders brood te kopen?'

Op een keer had hij stevig gedronken in de restauratie van een groot station waar hij heen was gegaan om, zoals hij zei, zich af te wateren, en hij had zijn reisgenoten lang uit de slaap gehouden met zijn gedaas: 'Langs legale weg krijg je in ons vak niks gedaan, als je je aan het plan wilt houden moet je werken zoals het leven dat eist: "Voor wat hoort wat." Onder de tsaar heette dat particulier initiatief, en wij noemen het: leven en laten leven; dat is pas economie! Mijn ijzervlechters hebben een heel kwartaal, totdat het nieuwe krediet kwam, als kinderverzorgsters geregistreerd gestaan. De wet gaat tegen het leven in, maar het leven stelt zijn eisen! Heb je het plan af, kan je toeslagen en premies krijgen, maar ze kunnen je ook met tien jaar opzadelen. De wet is tegen het leven, en het leven is tegen de wet.'

De jongemannen zwegen, maar toen de bouwvakker was stilgevallen, of liever luid was begonnen te snurken, uitten ze hun

kritiek: 'Zulke lui moet je ook in de gaten houden. Die zogenaamde openhartigheid...'

'Een opportunist. Geen principes. Net als de zonen van Abraham.'

Het maakte hen boos dat die onbehouwen kerel uit de rimboe hen verachtte.

'Bij mij op de bouw werken gevangen en, zij noemen jullie soort mensen luizen op een zeer hoofd, en als de tijd komt dat ze gaan uitzoeken wie het communisme heeft gebouwd, dan zal blijken dat jullie geen poot hebben uitgestoken,' had hij eens gezegd, waarna hij naar de volgende coupé was gelopen om een kaartje te leggen.

De vierde passagier had kennelijk niet vaak met de slaapwagen gereisd. Hij zat voornamelijk, met zijn handen op zijn knieën, alsof hij de verstelde gaten in zijn broek wilde verbergen. De mouwen van zijn zwarte satijnen overhemd eindigden ergens tussen elleboog en pols, en de witte knoopjes op de kraag en de borst gaven het een kinderlijk, jongensachtig aanzien. Het heeft iets komisch en ontroerends, zo'n combinatie van witte kinderknopen met grijze slapen en de blik van oude, uitgeputte ogen.

Toen de bouwopzichter met zijn aan commanderen gewende stem zei: 'Opa, ga eens weg bij dat tafeltje, ik ga theedrinken,' sprong de oude man als een soldaat van zijn plaats en liep naar het gangpad.

In zijn houten koffer met de afgebladderde verf lag naast wat versleten ondergoed een verkruiemend brood. Hij rookte grove tabak en als hij een sigaret had gedraaid ging hij die oproken op het tussenbalkon, zodat de anderen geen last hadden van de kwalijke walm.

Soms trakteerden zijn coupégenoten hem op een worstje, en de bouwopzichter bood hem eens een hardgekookt ei en een glaasje wodka aan. Zij tutoyeerden hem, zelfs degenen die half zo oud waren als hij, en de bouwopzichter schertste alsmaar dat 'opa' zich in de stad voor een vrijgezel zou uitgeven en met een jonge vrouw zou trouwen.

Op een keer kwam het gesprek in de coupé op de kolchozen, en de jonge econoom bekritiseerde die luilakken van boeren.

‘Ik heb het nu met eigen ogen gezien; ze verzamelen zich bij het kantoor en staan zich maar wat te krabben. De voorzitter en de ploegbazen hebben de grootste moeite om ze aan het werk te krijgen. En maar klagen dat ze onder Stalin helemaal niet betaald werden en nu maar een schijntje.’

De vakbondsinspecteur viel hem bij, terwijl hij peinzend een pakje kaarten schudde: ‘Waarom zouden onze vrienden ook betaald moeten worden, als ze niet op tijd leveren? Opgevoed moeten ze worden, zo,’ en hij stak een grote, witte, het werken ontwende boerenvuist in de lucht.

De bouwopzichter streek zich over de dikke borst met de vet-tige onderscheidingen en zei: ‘Wij hadden te eten aan het front, wij werden in leven gehouden door het Russische volk. En niemand voedde het op.’

‘Heel juist,’ zei de econoom, ‘het gaat er toch maar om dat wij Russische mensen zijn. Dat is niet niks, de Russische mens!’

De inspecteur knipoogde glimlachend naar zijn treinvriend: ‘De Rus is wat je noemt een oudere broer, de eerste onder zijns gelijken!’

‘Daar word ik nu juist zo kwaad om,’ zei de jonge econoom, ‘dat het Russen zijn! Geen minderheden of zo. Komt er een op me afstormen: we hebben vijf jaar lindeblad gegeten, en sinds zevenenveertig geen loon ontvangen. Maar werken, ho maar. Ze willen niet begrijpen dat alles nu van het volk afhangt.’

Hij keek naar de grijsaard, die het gesprek zwijgend had aangehoord, en zei: ‘Niet boos worden, opa. Jullie komen je plicht niet na, terwijl de staat het beste met jullie voorheeft.’

‘Hoe zouden ze ook,’ zei de bouwopzichter, ‘ze zijn nog niet politiek bewust, ze willen elke dag eten.’

Het gesprek leidde nergens toe, zoals de meeste gesprekken in treinen en elders. Een majoor van de luchtmacht stak, glimmend met zijn gouden tanden, zijn hoofd de coupé in en zei verwijtend tegen de jongelieden: ‘Wat nu, kameraden? En wie moet er al het werk doen?’

En ze gingen naar de burens om hun kaartspel uit te spelen.

Maar dan is de lange reis voorbij... De passagiers bergen hun slofjes in hun koffers, op de tafeltjes leggen ze hompen oud brood,

tot blauw wordens afgekloven kippenbotjes, verbleekte, in de velletjes gewikkelde restjes worst.

Ook de norse conductrices, die het verkreukelde beddengoed inzamelen, zijn al voorbij.

Spoedig zal de treinwereld uiteenvallen. Vergeten worden de grapjes, de gezichten en het gelach, de toevallig vertelde levens, de toevallig uitgesproken pijn.

Steeds dichterbij komt de reusachtige stad, de hoofdstad van het grote rijk. De gedachten en zorgen van onderweg bestaan niet meer. Vergeten zijn de gesprekken met een medereizigster op het balkon, waar vóór je achter het doffe glas de grote Russische laagvlakte voorbijtrekt, en achter je het zware geklok van het water in de reservoirs.

Weg smelt de voor enkele dagen ontstane kleine treinwereld, waar dezelfde wetten heersten als in alle andere door mensen geschapen werelden die een rechte of kromme baan beschrijven door ruimte en tijd.

Groot is de kracht van de reusachtige stad. Zij doet het hart ineenkrimpen, ook het zorgeloos hart van wie er komt om te logeren, te winkelen, naar dierentuin of planetarium te gaan. Ieder die belandt in het krachtveld waar de wereldstad haar onzichtbare lijnen van levende energie heeft gespannen, voelt dezelfde plotselinge verwarring en uitputting.

De econoom had bijna zijn wasbeurt voorbij laten gaan. Nu kwam hij, al haren kammend, terug naar zijn plaats en bekeek zijn medereizigers.

De bouwopzichter ordende met bevende vingers (er was onderweg heel wat gedronken) de bladzijden van een bestek.

De vakbondsinspecteur had zijn jasje al aangetrokken, het krachtveld van menselijke verwarring dat hij binnenreed had hem stil en schuchter gemaakt – hij zou vast het nodige te horen krijgen van dat knorrige grijze mens dat de leiding had over de inspecteurs van de Centrale Vakbondenraad.

De trein raast langs houten huisjes en steenfabrieken, langs tingrauwe maisvelden, langs stationnetjes met donkergrijze asfaltplassen van de 's nachts gevallen regen. Op de perrons staan sombere voorstadbewoners met plastic jassen over hun mantels. Hoogspanningskabels buigen door onder grijze wolken... Op

zijsporen staan grijze, onheilspellende wagons: 'Station Abattoir, Ringbaan'.

En de trein dendert voort met een snelheid die almaar, als was het uit leedvermaak, toeneemt. Een snelheid die ruimte en tijd platslaat en doormidden splijt.

De oude man zat aan het tafeltje en keek uit het raam, de slapen in de vuisten geleund. Lang geleden had een jongeling met een ruige, slordige haardos precies zo bij het raam van een derde-klas wagon gezeten. En hoewel de mensen die toen met hem samen hadden gereisd verdwenen waren, hun gezichten en gesprekken vergeten, herleefde er in het grijze hoofd iets wat allang niet meer leek te bestaan.

De trein reed de groene gordel rond Moskou binnen. Grauwe, verscheurde rook greep zich vast aan de sparrentakken, wervelde, neergedrukt door luchtstromen, boven de tuinhekken. Hoe bekend waren de silhouetten van die strenge noordelijke sparren, hoe vreemd daarnaast dat blauwe hekje, de puntige daken van de zomerhuisjes, de veelkleurige ruitjes van de terrassen, de bloemperken met dahlia's.

En de man, die er in drie lange decennia niet één keer aan had gedacht dat er op de wereld seringenstruiken, viooltjes, met zand bestrooide tuinpaadjes en karretjes met spuitwater bestonden, slaakte een zware zucht, omdat hij nog eens, op een nieuwe manier, besepte dat het leven ook zonder hem was doorgedaan.

Toen hij het telegram had gelezen, had Nikolaj Andrejevitsj spijt van de fooi die hij aan de postbode had gegeven – het telegram was kennelijk niet voor hem bestemd, maar plotseling schoot hem iets te binnen en hij slaakte een kreet: het telegram was van zijn neef Ivan.

Hij riep zijn vrouw: ‘Masja, Masja!’

Maria Pavlovna pakte het telegram aan en zei: ‘Je weet toch dat ik zonder bril volslagen blind ben, geef mijn bril eens.’

‘Hij zal wel geen verblijfsvergunning voor Moskou krijgen,’ zei ze.

‘Ach, schei uit over die vergunning.’

Hij streek met zijn hand over zijn wenkbrauwen en zei: ‘Stel je voor, Vanja komt en vindt alleen maar grafstenen, niets dan grafstenen.’

Maria Pavlovna zei peinzend: ‘Wat treft dat nu ongelukkig met de Sokolovs. Het cadeau kunnen we opsturen, maar toch is het niet goed, hij wordt immers vijftig, een kroonjaar.’

‘Geeft niet, ik leg het wel uit.’

‘En door dat diner gaat het nieuws heel Moskou rond dat Ivan terug is en direct van het station naar jou is gegaan.’

Nikolaj Andrejevitsj schudde het telegram voor haar neus heen en weer. ‘Begrijp je dan niet wat Vanja voor me betekent?’

Hij was boos op zijn vrouw: de onzin die zij te berde bracht was in zijn bewustzijn al eerder opgedoken. Dat gebeurde wel vaker. Dan vloog hij op, omdat hij in haar zijn eigen zwakheden zag, en hij begreep niet dat zijn verontwaardiging niet háár onvolmaaktheden gold, maar die van hemzelf. Dat hij bij onenigheid met zijn vrouw zo gemakkelijk en snel weer inbond, kwam doordat hij van zichzelf hield: door haar te vergeven, vergaf hij zichzelf.

Op dit moment bleef ook in zijn hoofd hardnekkig de domme gedachte aan de vijftigste verjaardag van Sokolov rondspelen. Maar omdat hij geschokt was door het bericht over de komst van zijn neef, en omdat hij zijn eigen leven, vol waarheid en onwaarheid, plotseling helder voor zich zag, vond hij het schandelijk om met spijt te denken aan het feestmaal bij de Sokolovs, aan hun sympathieke karafjes wodka.

Hij schaamde zich voor de kleinzieligheid van zijn overwegingen – ook hij had al bedacht dat hij achter die verblijfsvergunning aan zou moeten, en dat heel Moskou zou horen van Ivans terugkeer, en dat het niet anders kon of die gebeurtenis zou zijn kansen bij de verkiezingen voor de Academie beïnvloeden...

En Maria Pavlovna bleef hem kwellen door zijn toevallige en onbedoelde – nog geen werkelijkheid geworden – gedachten hardop uit te spreken, ze in het volle daglicht te laten zien.

‘Wat ben jij ook een rare,’ zei hij. ‘Ik had denk ik liever gehad dat je niet thuis was toen ik dat telegram kreeg.’

Dat was kwetsend voor haar, maar zij wist dat Nikolaj Andrejevitsj haar straks zou omhelzen en zeggen: ‘Masja, Masja, laten we samen blij zijn, dat wil ik toch alleen met jou!’

En zo ging het ook, en zij stond erbij met een geduldige, onaangename uitdrukking, die zoveel betekende als: jouw lieve woordjes doen mij geen enkel plezier, maar ik verdraag je.

Pas daarna ontmoetten hun ogen elkaar, en een gevoel van liefde herstelde al het kwaad.

Achtentwintig jaar hadden ze samengeleefd – er is moeilijk achter te komen wat er speelt tussen mensen die bijna één derde eeuw bij elkaar zijn.

Inmiddels grijs geworden, liep zij naar het raam en zag hem, grijs geworden, in de auto stappen. Vroeger hadden zij hun maaltijden gebruikt in de gaarkeuken op de Bronnaja.

‘Kolja,’ zei zij zachtjes, ‘maar Ivan heeft onze Valja nooit gezien. Toen hij werd opgepakt was Valja er nog niet, en nu hij terugkomt, ligt Valja al acht jaar in zijn graf.’

Die gedachte verbijsterde haar.

Wachtend op zijn neef dacht Nikolaj Andrejevitsj na over zijn leven; hij was van plan het aan Ivan op te biechten. Hij stelde zich voor hoe hij Ivan het huis zou laten zien. Het Turkmeense tapijt in de eetkamer bijvoorbeeld, verdorie nog aan toe, kijk eens wat mooi. Masja heeft een goede smaak, Ivan weet ook wel wie haar vader was, en in het oude Petersburg¹ wist men, goddank, wat leven was.

Hoe moet hij met Ivan praten? Er zijn immers decennia voorbijgegaan, een heel leven is voorbij. Nee, dat wil hij hem nu juist zeggen – het leven is niet voorbij. Nu begint het leven pas!

Ja, dat wordt me een ontmoeting! Ivans komst valt in een verbazingwekkende tijd, al die veranderingen na de dood van Stalin. Iedereen heeft ermee te maken. Zowel de arbeiders als de boeren. Er is immers weer brood! En nu is Ivan terug uit het kamp. En hij niet alleen. En in het leven van Nikolaj Andrejevitsj heeft een vérstrekkende ommekeer plaatsgegrepen.

Sinds zijn studententijd was Nikolaj Andrejevitsj gebukt gegaan onder een gebrek aan succes, dat des te zwaarder drukte omdat het hem onrechtvaardig leek. Hij had een goede opleiding, werkte hard, gold als een geestig verteller, vrouwen raakten verliefd op hem.

Hij was trots op zijn reputatie van eerlijk, principieel mens, maar verder was iedere vrome schijnheiligheid hem vreemd – hij hield van moppen vertellen aan tafel, was uitstekend thuis in de ingewikkelde classificering van droge wijnen en ging vaak, de wijn veronachtzamen, op wodka over.

Wanneer kennissen het karakter van Nikolaj Andrejevitsj prezen, zei Maria Pavlovna met een vrolijke boze blik op haar man: 'Als jullie met hem onder één dak leefden, zouden jullie de won-